

MARKAZIY BANK FAOLIYATINING MAQSADI VA TASHKILIY TUZILISHI.

Boltaboyev Dilshodbek

Baxitchanov Amirbek

Samarqand iqtisodiyot va servis institute BI-123 guruh talabalari

Muxammadiyev Kamoliddin

Bank ishi kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: *Markaziy bank faoliyatining maqsadi va tashkiliy tuzilishi haqidagi maqola O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining (MB) iqtisodiyotdagi rolini chuqur tahlil qiladi. Kirish qismida MBning moliyaviy regulyator sifatidagi ahamiyati, inflyatsiya nazorati va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi o'rni ta'kidlanadi, O'zbekistonning o'tish davri iqtisodiyoti kontekstida. Huquqiy maqom bo'limida MBning 1991-yildagi tashkil etilishi, "O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki to'g'risida"gi Qonun kabi huquqiy asoslari, mustaqilligi, davlat bilan munosabatlari va Bazel standartlari kabi xalqaro me'yorlarga mosligi batafsil yoritiladi. Asosiy maqsadlar – narxlar barqarorligi, bank tizimi va to'lov tizimlari barqarorligi – tavsiflanib, ularning iqtisodiy o'sish, investitsiyalar va aholining farovonligiga ta'siri (masalan, inflyatsiyani 5% maqsadda saqlash) muhokama qilinadi. Vazifalar bo'limi pul-kredit siyosati (foiz stavkalari, valyuta kursi), statistika va hisobot, naqd pul aylanishi, litsenziyalash va nazorat (AML standartlari), hukumat bilan hamkorlik hamda iste'molchilar huquqlarini himoya qilish kabi yo'nalishlarni qamrab oladi, ularning amaliy misollari (masalan, raqamli to'lov tizimlari rivoji) bilan izohlanadi. Xulosada MBning kelajak istiqbollari, raqamli iqtisodiyotdagi roli va iqtisodiy integratsiyadagi ahamiyati baholanadi.*

Kalit so'zlar: *Markaziy bank, pul-kredit siyosati, narxlar barqarorligi, inflyatsiyani nazorat qilish, Markaziy bankning huquqiy maqomi, Markaziy bank mustaqilligi, valyuta siyosati, Bazel qoidalari, prudensial nazorat, banklarni litsenziyalash, moliyaviy barqarorlik, pul muomalasi, naqd pul aylanishi.*

KIRISH

Zamonaviy iqtisodiyotda markaziy banklar mamlakatning moliyaviy va pul tizimining asosiy regulyatori sifatida muhim o'rin tutadi. Ushbu mavzuning dolzarbligi O'zbekiston Respublikasining iqtisodiy rivojlanish jarayonida, ayniqsa, global iqtisodiy o'zgarishlar va moliyaviy inqirozlar sharoitida yanada ortib bormoqda. Masalan, inflyatsiya darajasini nazorat qilish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash orqali markaziy bank iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlaydi, bu esa aholining turmush darajasiga va biznes muhitiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekiston kabi o'tish davridagi iqtisodiyotlarda markaziy bankning roli yanada muhim, chunki u milliy valyutani himoya qilish, xalqaro munosabatlarni rivojlantirish va ichki moliyaviy bozorni tartibga solish vazifalarini bajaradi.

Bu mavzuni o'rganish nafaqat ilmiy, balki amaliy ahamiyatga ega, chunki u talabalar, ishbilarmonlar va oddiy fuqarolarga iqtisodiy jarayonlarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Markaziy bank iqtisodiyotdagi umumiy roli oddiy tilda quyidagicha tushuntirilishi mumkin: u mamlakatning "pul qoni"ni boshqaruvchi organ bo'lib, pul miqdorini tartibga soladi, inflyatsiyani (narxlar o'sishi, masalan, non narxi yiliga 10% ga qimmatlashishi) oldini oladi va banklarni nazorat qiladi, shunda odamlarning jamg'armalari xavfsiz bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki 1991-yilda mamlakat mustaqilligi e'lon qilinganidan keyin tashkil etilgan bo'lib, u davlat muassasasi sifatida "O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki to'g'risida"gi Qonunga asosan faoliyat yuritadi.

Uning asosiy maqsadlari narxlar barqarorligini saqlash, milliy valyuta (so'm)ni boshqarish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishdan iborat. Masalan, bank inflyatsiya maqsadini 5% darajasida belgilagan bo'lib, hozirgi ko'rsatkich 7,5% ni tashkil etadi, bu esa moliyaviy sektor rivoji va iste'molchilar himoyasiga qaratilgan.

Shuningdek, bankning qiymatlari shaffoflik, mustaqillik va hamkorlikka asoslangan, bu xalqaro tashkilotlar (masalan, Xalqaro Valyuta Jamg'armasi) bilan munosabatlarda namoyon bo'ladi.

Markaziy bankning huquqiy maqomi

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki (keyingi o'rinlarda – Markaziy bank) mamlakat moliyaviy tizimining markaziy instituti bo'lib, uning huquqiy maqomi qat'iy qonunchilik asosida belgilangan.

Bu bo'limda Markaziy bankning tashkil etilgan yili va huquqiy asoslari, mustaqilligi va davlat bilan munosabatlari, shuningdek, xalqaro standartlarga mosligi batafsil ko'rib chiqiladi. Ushbu ma'lumotlar rasmiy manbalarga asoslangan bo'lib, umumiy auditoriya uchun oddiy tilda tushuntiriladi, ammo ilmiy aniqlik saqlanadi.

Masalan, huquqiy maqom iqtisodiy nazariyada (masalan, monetarizm) markaziy banklarni iqtisodiy regulyator sifatida belgilaydi, bu esa mamlakatning moliyaviy mustaqilligini ta'minlaydi.

Tashkil etilgan yili va huquqiy asoslari

Markaziy bank 1991-yilda O'zbekiston mustaqilligi e'lon qilinganidan keyin tashkil etilgan bo'lib, bu jarayon SSSR parchalanishi va iqtisodiy o'tish davri bilan bog'liq.

Ushbu yil banklarning dastlabki shakllanishi boshlangan va ikki bosqichli bank tizimi asoslari yaratilgan. 1991-1992-yillarda "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonun qabul qilingan, bu esa Markaziy bankka pul muomalasini tartibga solish, tijorat banklari tizimini shakllantirish va to'lov tizimini yaratish vazifalarini yuklagan.

Keyingi rivojlanishda, 1993-1994-yillarda islohotlar davom etgan va 1994-yil 1-iyulda milliy valyuta – so'm joriy etilgan, bu Markaziy bankka pul siyosati, valyuta tartibga solish va bank boshqaruvi bo'yicha to'liq mustaqillik bergan.

1995-yilda "O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki to'g'risida"gi Qonun qabul qilingan, bu qonun bank tizimining huquqiy asosini boyitgan, Markaziy bankning mustaqil maqomini, vakolatlarini, maqsadlarini va vazifalarini belgilagan.

Ushbu qonun xizmatlar sifatini yaxshilash, kredit va depozit bozorlarida raqobatni rivojlantirish va aholining mablag'larini jalb qilishdagi cheklovlarni olib tashlashga yordam bergan. Masalan, 1994-yil boshida tijorat banklaridagi aholining depozitlari 1,5% ni tashkil etgan bo'lsa, yil oxiriga kelib bu ko'rsatkich 12,8% ga yetgan.

1996-yilda "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonun yangi tahrirda qabul qilingan, bu tijorat banklarining huquqiy asosini aniqlagan va rivojlangan moliyaviy tizimlarga ega mamlakatlar tajribasiga asoslangan. Qonun universal tijorat banklarini shakllantirish tamoyillarini belgilagan, aktivlarni diversifikatsiya qilish va xorijiy kapitalni jalb qilish orqali faoliyatni rivojlantirgan. Shu bilan birga, qishloq xo'jaligi va sanoat kabi iqtisodiyot tarmoqlari uchun maxsus kredit muassasalari paydo bo'lgan. Ushbu qonunlar Markaziy bankni pul siyosatini boshqarish va bank nazorati organiga aylantirgan.

Huquqiy asoslarning asosiy manbalari:

- O'zbekiston Respublikasi "O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki to'g'risida"gi Qonuni (3-modda): Markaziy bank yuridik shaxs bo'lib, davlatning mutlaq mulki hisoblanadi va xarajatlarini o'z daromadlari hisobiga amalga oshiradi.

- O'zbekiston Respublikasi "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonuni (4-modda): Markaziy bank bank faoliyatini tartibga soluvchi va litsenziyalash, tartibga solish hamda prudensial nazorat bo'yicha vakolatlarni amalga oshiruvchi davlat organidir.

Bu qonunlar Markaziy bankning faoliyatini qat'iy reglament qiladi va iqtisodiy islohotlar jarayonida doimiy ravishda yangilanadi.

Mustaqilligi va davlat bilan munosabatlari

Markaziy bank o'z vakolatlari va vazifalari doirasida davlat hokimiyati va boshqaruvining boshqa organlaridan mustaqil ravishda qarorlar qabul qiladi. Bu mustaqillik "O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki to'g'risida"gi Qonunining 3-moddasida belgilangan bo'lib, bankka iqtisodiy siyosatni siyosiy bosimdan xoli holda amalga oshirish imkonini beradi. Masalan, inflyatsiya nazorati yoki valyuta kursini belgilash kabi qarorlar mustaqil qabul qilinadi, bu esa iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi.

Davlat bilan munosabatlarga kelsak, Markaziy bank davlatning mutlaq mulki hisoblanadi va o'z xarajatlarini o'z daromadlari (masalan, operatsiyalardan olingan foyda) hisobiga qoplaydi. Shu bilan birga, u hukumatning fiskal agenti vazifalarini bajaradi, ya'ni zarur bo'lganda bank operatsiyalarini va boshqa bitimlarni mustaqil ravishda yoki Hukumat topshirig'iga binoan amalga oshiradi.

Masalan, davlat byudjetini moliyalashtirish yoki xalqaro mablag'larni boshqarishda hamkorlik qiladi.

Bu munosabatlar hamkorlikka asoslangan, ammo Markaziy bankning mustaqilligi saqlanadi, chunki u davlat organlariga hisobot beradi, lekin ularning aralashuviga duch kelmaydi.

Ilmiy jihatdan, bunday mustaqillik xalqaro tajribada (masalan, Yevropa Markaziy bankida) iqtisodiy inqirozlarni oldini olish uchun muhimdir.

Xalqaro standartlarga mosligi

Markaziy bankning huquqiy maqomi va faoliyati xalqaro standartlarga mos ravishda rivojlantirilgan. 1998-yildan boshlab bank Bazel tavsiyalariga (Bazel qoidalari) mos kelish uchun islohotlar o'tkazgan, bu esa bank nazoratini kuchaytirish va xavflarni boshqarishga qaratilgan. Bazel qoidalari (Bazel I, II, III) banklarning kapital yetarliligini, likvidligini va operatsion xavflarni tartibga solishni talab qiladi, va O'zbekiston Markaziy banki ushbu standartlarni joriy etish orqali moliyaviy tizimni mustahkamlagan.

Masalan, 1997-yilda avtomatlashtirilgan tizimlar joriy etilgan va xalqaro standartlarga moslashish boshlangan, bu bank sektorini liberallashtirish va xususiy sektorini rag'batlantirishga yordam bergan. Markaziy bank Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (IMF) va Jahon banki bilan hamkorlik qiladi, bu esa uning faoliyatini global amaliyotlarga moslashtiradi. Ilmiy nuqtai nazardan, bunday moslik makro-iqtisodiy modellar (masalan, DSGE modellarida) moliyaviy barqarorlikni oshiradi va inqiroz xavfini kamaytiradi. O'zbekistonning 1990-yillar oxiridagi islohotlari, jumladan, valyuta konvertatsiyasi va bank liberallashtirish, xalqaro standartlarga mos keladi va mamlakat iqtisodiyotini global integratsiyaga olib chiqadi.

Asosiy maqsadlar

Markaziy bank faoliyatining asosiy maqsadlari O'zbekiston Respublikasining «O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida»gi Qonuni 5-moddasiga muvofiq belgilangan bo'lib, ular quyidagilardan iborat: narxlarning barqarorligini ta'minlash, bank tizimining barqarorligini ta'minlash va to'lov tizimlari ishlashining barqarorligini ta'minlash.

Bu maqsadlar mamlakat iqtisodiyotini global xavflardan himoya qilishga xizmat qiladi va xalqaro standartlarga (masalan, Xalqaro Valyuta Jamg'armasi tavsiyalariga) mos keladi.

Narxlar barqarorligi – bu inflyatsiya (narxlar o'sishi) darajasini nazorat qilish orqali milliy valyuta (so'm)ning qiymatini saqlashni anglatadi. Oddiy tilda aytganda, agar non narxi bugun 5000 so'm bo'lsa, kelgusi yilda keskin qimmatlashmasligi kerak, chunki yuqori inflyatsiya aholining xarid qobiliyatini pasaytiradi. Markaziy bank bu maqsadga erishish uchun pul siyosatini (masalan, foiz stavkalarini o'zgartirish) ishlatadi. Masalan, agar inflyatsiya yuqori bo'lsa, bank foiz stavkalarini oshirib, pul miqdorini kamaytiradi, bu esa narxlar o'sishini to'xtatadi.

Bank tizimining barqarorligi – bu tijorat banklari va boshqa moliyaviy institutlarning moliyaviy sog'lomligini ta'minlash, ya'ni ularning inqirozga uchramasligini nazorat qilish. Bu maqsad banklarning kapital yetarliligini, likvidligini

(naqd pul mavjudligini) va xavflarni boshqarishini tekshirish orqali amalga oshiriladi. Oddiy misol: agar bir bank muammoga duch kelsa, u butun tizimga ta'sir qilmasligi kerak, chunki Markaziy bank prudensial nazorat (xavfsizlik qoidalari) orqali buni oldini oladi. Bu maqsad iqtisodiy nazariyada moliyaviy inqirozlarni (masalan, 2008-yil global inqirozini) oldini olish uchun muhimdir.

To'lov tizimlari barqarorligi – bu milliy va xalqaro to'lovlarning uzluksiz ishlashini ta'minlash, ya'ni pul o'tkazmalari, kartalar va elektron to'lovlarning ishonchli bo'lishi. Masalan, agar bir kun to'lov tizimi ishlamay qolsa, bu savdo va biznesni to'xtatib qo'yishi mumkin.

Markaziy bank bu maqsadga erishish uchun to'lov infratuzilmasini (masalan, milliy to'lov tizimi) rivojlantiradi va monitoring qiladi. Ilmiy jihatdan, bu maqsad raqamli iqtisodiyotda (fintech) muhim, chunki u iqtisodiy tranzaktsiyalarning samaradorligini oshiradi.

Ushbu maqsadlar bir-biri bilan bog'langan: narxlar barqarorligi bank tizimini mustahkamlaydi, to'lov tizimlari esa umumiy iqtisodiy faoliyatni qo'llab-quvvatlaydi.

Maqsadlarning iqtisodiyotga ta'siri

Markaziy bank maqsadlarining iqtisodiyotga ta'siri katta bo'lib, ular iqtisodiy o'sish, ish o'rinlari va aholining farovonligini oshiradi. Ilmiy asosda, bu maqsadlar makro-iqtisodiy modellar (masalan, IS-LM modelida) orqali iqtisodiy muvozanatni ta'minlaydi.

Narxlar barqarorligining ta'siri: Past inflyatsiya investitsiyalarni rag'batlantiradi, chunki biznes narxlarning oldindan aytib bo'lmaydigan o'zgarishidan qo'rqqmaydi.

Misol: O'zbekistonda 2020-yillarda inflyatsiyani 10% dan pastga tushirish orqali eksport o'sdi va xorijiy investitsiyalar ko'paydi, bu esa YaIM (yalpi ichki mahsulot) o'sishiga hissa qo'shdi. Agar inflyatsiya yuqori bo'lsa (masalan, 20%), aholining real daromadi pasayib, iqtisodiy tanazzulga olib keladi.

Bank tizimi barqarorligining ta'siri: Barqaror banklar kreditlarni oson beradi, bu esa biznes va aholiga yordam beradi. Misol: 2008-yil global inqirozida barqaror bank tizimi bo'lmagan mamlakatlar (masalan, AQSh) katta zarar ko'rdi, ammo O'zbekiston Markaziy bankining nazorati tufayli moliyaviy tizim mustahkam bo'lib qoldi. Natijada, banklar orqali qishloq xo'jaligi va sanoatga kreditlar berilib, iqtisodiy o'sish 5-7% ga yetdi.

To'lov tizimlari barqarorligining ta'siri: Uzluksiz to'lovlar savdo va elektron tijoratni rivojlantiradi. Misol: O'zbekistonda raqamli to'lov tizimlarining rivoji (masalan, UzCard va Humo) pandemiya davrida onlayn savdoni oshirdi, bu esa iqtisodiy faoliyatni saqlab qoldi. Ilmiy jihatdan, bu maqsad tranzaktsiya xarajatlarini kamaytirib, iqtisodiy samaradorlikni oshiradi.

Umuman, ushbu maqsadlar O'zbekiston iqtisodiyotini global integratsiyaga olib chiqadi va aholining turmush darajasini yaxshilaydi. Masalan, 2020-2025-yillarda bu maqsadlar tufayli inflyatsiya nazorat ostiga olinib, xorijiy investitsiyalar 10 milliard dollarga yetdi.

Markaziy bankning vazifalari

Pul-kredit va valyuta siyosati vazifalari

Bu guruh vazifalari pul miqdori va valyuta kursini boshqarishga qaratilgan bo'lib, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi. Markaziy bank pul-kredit siyosatini, shu jumladan valyuta kursi siyosatini ishlab chiqadi va amalga oshiradi. Bu vazifa orqali bank inflyatsiyani nazorat qilish uchun foiz stavkalarini o'zgartiradi yoki pul bozoridagi likvidlikni (naqd pul mavjudligini) tartibga soladi. Batafsil tushuntirish: pul-kredit siyosati iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish yoki tanazzulni oldini olish uchun ishlatiladi. Masalan, iqtisodiy inqiroz vaqtida bank foiz stavkalarini pasaytirib, kreditlarni osonlashtiradi, bu esa biznesga investitsiya qilishga yordam beradi.

Yana bir vazifa – O'zbekiston Respublikasida inflyatsiya darajasini monitoring qilish, tahlil va prognozlash, shuningdek, tegishli materiallar va statistik ma'lumotlarni nashr etish. Bu jarayon inflyatsiyani oldindan bashorat qilish uchun iqtisodiy modellar (masalan, Phillips egri chizig'i)dan foydalanadi. Misol: agar inflyatsiya 10% ga yaqinlashsa, bank oylik hisobotlarda bu haqda xabardor qiladi va choralar ko'radi, masalan, pul miqdorini qisqartirish orqali narxlar o'sishini to'xtatadi.

Valyuta siyosati bo'yicha vazifalar quyidagilar: valyuta operatsiyalari uchun hisob-kitob, statistika va boshqa majburiy to'lovlar uchun kursni muntazam ravishda belgilash. Bu vazifa milliy valyuta (so'm)ning barqarorligini ta'minlaydi. Batafsil: bank har kuni so'mning dollar yoki yevroga nisbatan kursini e'lon qiladi, bu esa import-eksport savdosini soddalashtiradi. Misol: 2024-yilda valyuta kursini barqarorlashtirish orqali O'zbekiston xorijiy investitsiyalarni jalb qildi, natijada eksport hajmi 15% ga o'sdi.

Valyuta tartibga solish va valyuta nazoratini amalga oshirish – bu vazifa xorijiy valyuta operatsiyalarini qoidalarga muvofiq nazorat qilishni o'z ichiga oladi. Misol: bank xorijiy valyutani sotib olish yoki sotish qoidalarini belgilaydi, bu esa kapital chiqib ketishini oldini oladi.

Oxirgi vazifa – O'zbekiston Respublikasi xalqaro rezervlarini, shu jumladan Hukumat rezervlarini shartnoma asosida boshqarish, hisobga olish va saqlash. Bu rezervlar (oltin va xorijiy valyuta) inqiroz vaqtida ishlatiladi. Misol: rezervlarni investitsiya qilish orqali bank qo'shimcha daromad oladi, masalan, AQSh obligatsiyalariga joylashtirib.

Statistika va hisobot vazifalari

Bu guruh vazifalari iqtisodiy ma'lumotlarni yig'ish va tarqatishga qaratilgan. Markaziy bank bank, pul-kredit va tashqi sektor statistikasini shakllantirish va nashr etishni amalga oshiradi, shu jumladan to'lov balansi, xalqaro investitsiya pozitsiyasi, tashqi qarz va rezerv aktivlari. Batafsil tushuntirish: bu vazifa iqtisodiy tahlil uchun asos bo'lib, statistik modellar (masalan, ekonometrika)dan foydalanadi. Misol: bank har chorakda to'lov balansi hisobotini e'lon qiladi, bu esa hukumatga xorijiy savdo muammolarini ko'rishga yordam beradi. Agar eksport pasaysa, bu hisobot orqali choralar ko'riladi, masalan, valyuta siyosatini o'zgartirish.

Bu vazifalar shaffoflikni ta'minlaydi va investorlarga ishonch beradi, chunki ular mamlakat iqtisodiy holatini ko'rishadi.

Naqd pul va to'lov tizimlari vazifalari

Bu vazifalar pul muomalasi va tranzaktsiyalarni ta'minlashga yo'naltirilgan. Markaziy bank naqd pul aylanishini tashkil etadi. Batafsil: bu naqd pullarni chop etish, tarqatish va eskirganlarini almashtirishni o'z ichiga oladi. Misol: yangi banknotalarni joriy etish orqali bank soxta pullardan himoya qiladi, masalan, 2023-yilda yangi dizaynli so'mlarni chiqardi.

Yana bir vazifa – O'zbekiston Respublikasida to'lov tizimlarining ishlash barqarorligini ta'minlash choralari ko'rish. Bu elektron to'lovlar (kartalar, mobil ilovalar)ning uzluksiz ishlashini nazorat qilish. Misol: pandemiya vaqtida bank onlayn to'lov tizimlarini mustahkamladi, natijada elektron savdo 30% ga o'sdi. Ilmiy jihatdan, bu vazifa raqamli iqtisodiyotda tranzaktsiya xarajatlarini kamaytiradi.

Litsenziyalash va nazorat vazifalari

Bu guruh moliyaviy institutlarni tartibga solishga qaratilgan. Markaziy bank banklar va kredit byurolarini davlat ro'yxatidan o'tkazadi. Batafsil: yangi bank ochish uchun litsenziya berish jarayoni. Misol: bank kapital yetarliligini tekshirib, litsenziya beradi, bu esa moliyaviy inqiroz xavfini kamaytiradi.

Keyingi vazifa – banklar, mikro-kredit tashkilotlari, lombardlar, to'lov tashkilotlari, to'lov tizimi operatorlari, valyuta birjalari, kredit byurolari va qimmatli qog'ozlar shakllarini ishlab chiqarish faoliyatini litsenziyalash, tartibga solish va nazorat qilish, shuningdek, bank guruhlarini faoliyatini tartibga solish va nazorat qilish. Misol: banklarni muntazam tekshirish orqali, masalan, Bazel qoidalariga muvofiq kapital nisbatini nazorat qiladi.

Yana – Markaziy bank litsenziyasi bo'lgan tashkilotlar tomonidan jinoyatdan olingan daromadlarni legallashtirishga, terrorizmni moliyalashtirishga va ommaviy qirg'in qurollarini tarqatishni moliyalashtirishga qarshi ichki nazorat qoidalarini va maxsus vakolatli davlat organiga ma'lumot taqdim etish tartibiga rioya etilishini monitoring va nazorat qilish. Batafsil: bu AML (anti-money laundering) standartlariga asoslangan. Misol: shubhali tranzaktsiyalarni tekshirish orqali bank jinoyatchilikni oldini oladi.

Hukumat bilan hamkorlik va operatsiyalar vazifalari

Bu vazifalar davlat bilan aloqalarga qaratilgan. Markaziy bank har yili O'zbekiston Respublikasi Hukumatiga iqtisodiy va moliyaviy masalalar bo'yicha ma'lumot taqdim etadi, unda Davlat byudjeti loyihasini tayyorlash bo'yicha tavsiyalar mavjud. Batafsil: bu byudjetni rejalashtirishga yordam beradi. Misol: inflyatsiya prognozi orqali hukumat xarajatlarni kamaytirishi mumkin.

Keyingi – Hukumatning fiskal agenti sifatida mustaqil ravishda yoki Hukumat topshirig'iga binoan bank operatsiyalari va boshqa bitimlarni amalga oshirish. Misol: davlat obligatsiyalarini sotish orqali byudjetni moliyalashtiradi.

Oxirgi – O'zbekiston Respublikasi valyutasidagi Xalqaro Valyuta Jamg'armasi mablag'larining depozitariysi bo'lish, operatsiyalarni va bitimlarni, shu jumladan O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalarida nazarda tutilganlarni amalga oshirish. Batafsil: bu xalqaro hamkorlikni ta'minlaydi. Misol: IMF kreditlarini boshqarish orqali mamlakat xorijiy yordam oladi.

Iste'molchilar huquqlari va savodxonlik vazifalari

Bu vazifalar aholiga qaratilgan. Markaziy bank kredit muassasalari xizmatlari iste'molchilarining huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, moliyaviy xizmatlarning mavjudligini oshirish, aholi va tadbirkorlik sub'ektlari moliyaviy savodxonligi darajasini yuksaltirish choralari ko'radi.

Batafsil: bu ta'lim dasturlari va shikoyatlarni ko'rib chiqishni o'z ichiga oladi. Misol: veb-saytda moliyaviy savodxonlik kurslari orqali aholiga kredit olish xavflari haqida o'rgatadi, natijada firibgarlik holatlari kamayadi. Ilmiy jihatdan, bu vazifa iqtisodiy inklyuziyani oshiradi.

Xulosa

Xulosaviy ravishda, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki mamlakat iqtisodiyotining asosiy regulyatori sifatida muhim rol o'ynaydi. Referat davomida ko'rib chiqilganidek, bank 1991-yilda tashkil etilgan bo'lib, uning huquqiy maqomi "O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki to'g'risida"gi Qonun va boshqa normativ hujjatlar bilan mustahkamlangan.

Bu maqom bankka mustaqillik beradi, davlat bilan hamkorlikni ta'minlaydi va xalqaro standartlarga (masalan, Bazel qoidalari) mos keladi, bu esa moliyaviy tizimni global integratsiyaga olib chiqadi. Asosiy maqsadlar – narxlar barqarorligi, bank tizimi barqarorligi va to'lov tizimlari barqarorligi – iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi, inflyatsiyani nazorat qiladi va aholining farovonligini oshiradi.

Masalan, 2025-yil oxiriga kelib inflyatsiya darajasi 7,3% atrofida kutilmoqda, bu esa eksport va xorijiy investitsiyalarni (2025-yil birinchi yarmida mintaqaviy investitsiyalar 1,3 milliard dollarga yetgan) ko'payishiga hissa qo'shmoqda.

Vazifalar – pul-kredit siyosatini amalga oshirishdan tortib, litsenziyalash, nazorat va iste'molchilar huquqlarini himoya qilishgacha – ushbu maqsadlarni amaliyotda ta'minlaydi va iqtisodiy inqirozlarni oldini oladi.

Markaziy bankning kelajakdagi roli yanada muhim bo'ladi, chunki raqamli iqtisodiyot, fintech innovatsiyalari va global iqtisodiy o'zgarishlar (masalan, yashil moliya va barqaror rivojlanish) fonida bank inflyatsiya maqsadini 5% ga yetkazish, moliyaviy savodxonlikni oshirish va xalqaro hamkorlikni kuchaytirishga e'tibor qaratadi.

Masalan, 2025-2026-yillarga mo'ljallangan pul siyosati yo'riqnomalari talab va narx bosimlarini bartaraf etishga qaratilgan bo'lib, asosiy stavka 14% da saqlanmoqda.

Bu jarayon O'zbekiston iqtisodiyotini yanada mustahkamlaydi va xorijiy investitsiyalarni (2025-yil ikkinchi choragida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar 871,82 million dollarga o'sgan) rag'batlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Qonuni, № O'RQ-582, 11.11.2019. Manba: lex.uz.
2. Banklar va bank faoliyati to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Qonuni, 1996-yil yangi tahrir. Manba: lex.uz va cbu.uz.
3. Markaziy bankning huquqiy maqomi, maqsadlari, vazifalari, qiymatlari va missiyasi. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sayti. Manba: cbu.uz/en/about/functions/.
4. Markaziy bankning tashkiliy tuzilishi va bo'linmalari. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sayti. Manba: cbu.uz/en/about/central-office/divisions/.
5. Pul siyosati maqsadi va tamoyillari. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sayti. Manba: cbu.uz/en/monetary-policy/concept/.
6. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining mohiyati va vazifalari. Ilmiy maqola. Manba: journals.researchparks.org.
7. O'zbekiston Respublikasi moliyaviy sektori baholash dasturi. Jahon banki va Xalqaro Valyuta Jamg'armasi hisoboti, 2025-yil. Manba: imf.org va documents1.worldbank.org.
8. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki to'g'risida. CIS Legislation. Manba: cis-legislation.com, 1995-yil.
9. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki haqida umumiy ma'lumot. Devex va Kinstellar saytlari. Manba: devex.com va kinstellar.com.